

Heraldiek en Geslachtskunde

Twee rijke hulpbronnen bij de studie der historie

I.

De aanleiding tot het schrijven van enkele artikelen over heraldiek en genealogie is een gevolg van de belangstelling van vele lezers, die in het bijzondere „Zomernummer”, door ons blad in Augustus j.l. uitgegeven, een bescheiden bijdrage vonden van den schrijver dezes, naar aanleiding van het wapen dezer gemeente.

Uit verscheidene aanvragen blijkt, hoe weinig kennis van zaken op dit gebied bij het meerendeel, ook zelfs bij belangstellenden bestaat. En toch is de heraldiek, zoowel als de genealogie, voor den historicus en voor den leek, een rijke bron van gegevens, waaruit veel te leeren is.

Wat is heraldiek? In de eerste plaats verstaat men hieronder de leer der wapenkunde, wapenwetenschap dus en in de tweede plaats wapenkunst, wat we onder het aesthetische gedeelte van de heraldische wetenschap zouden willen rangschikken.

De tweede vraag, waarop een antwoord verwacht wordt is „Wat is genealogie”? Genealogie is geslachtskunde, een wetenschap welke zich bezig houdt met de afstamming en daardoor in vele gevallen weer nauw verbonden is met de heraldiek. Vandaar dat deze beide takken, die een belangrijk onderdeel vormen van onze geschiedenis-weten-

schap, bij de bestudeering van het verleden een zeer voorname plaats innemen.

Het is het Kon. Ned. Genootschap voor Geslachts- en Wapenkunde, dat na de oprichting in Mei 1884 (aanvankelijk bestond het onder den naam Genealogisch-Heraldisch genootschap „De Nederlandsche Leeuw”) een opleven van de belangstelling voor deze belangrijke hulpbronnen der historie heeft bevorderd.

Om haar aesthetische waarde heeft de heraldiek hoven dien nog een bijzondere beteekenis voor den kunstenaar. Doch dit is een terrein, dat we voorloopig terzijde zullen laten liggen, daar we dan op het gebied van de Kunst-historie terecht komen en van het oorspronkelijk plan te veel moeten afwijken.

We hebben nu de beteekenis van het woord heraldiek verklaard, doch velen zullen zich onwillekeurig afvragen, waar komt het vandaan?

Ook deze vragers zullen we tevreden stellen. Heraldiek is afgeleid van *herald*, wat *bode* beteekent, een verminking van het oud-germaansche *hariowaldus*. Zoo'n *hariowaldus* was bekend met de symbolen van de oude stamgoden en de geslachten, die daarvan afstamden. Een soort van wandelende burgerlijke stand, zij het dan ook in nog zeer elementaire vorm. In de middeleeuwen is het de *heraut*, die zich speciaal met de kennis van de geslachtswapens belast. Het steekspel, waarop ridders uit vele landen bijeenkwamen, maakte den heraut onmisbaar. Hij was op de hoogte niet alleen van alle bekende geslachtswapens, doch eveneens met de regels van het ridderspel. De herauten vormden aan de verschillende hoven een aparten stand, die zoowel met de heraldiek als de genealogie volkomen op de hoogte waren en in deze materie bij geschillen zelfs als rechters optraden. Zij werden in drie klassen verdeeld: wapenkoningen (bij hooge plechtigheden aan het Engelsche hof treedt ook thans nog de King of Arms op), herauten en persevanten. Laatstgenoemden waren leerlingen, die na een proeftijd van zeven jaar, tot heraut konden worden aangesteld, mits zij echter van edele geboorte waren.

De eerste ridderstand is voortgekomen uit de bereden krijgslieden, die in de achtste en negende eeuw onder de banieren van Karel de Groote, aan krijgstochten deelnamen om het machtige Frankische rijk uit te breiden. Deze krijgers waren boeren, die een paard bezaten. Als belooning voor bewezen diensten ontvingen deze ruiters grond, waarop zij later hun bezittingen bouwden. Geleidelijk aan werden hun bijzondere voorrechten verleend, zooals het heffen van tol, recht van malen, wat ook een lieve cent opbracht, daar al de boeren uit hun gebied verplicht waren hun graan op den molen van hun heer te laten malen.

In vele wapens komt dan ook het molenraad of molensteen voor, wat hieraan herinnert. Door de privileges van hun vorst werden de bezittingen tot een heerlijkheid

De griffioen, Grieksche heraldische figuur.

verheven en hiermede was de eerste ridderstand geboren. Na de elfde eeuw werd ridderstand gesloten en konden slechts zij, van edele afkomst waren en zich op het seld bijzonder hadden onderscheiden, tot ridder geslagen worden.

Wat wij thans als wapenschild betitte was eens het beschermend schild in den strijd van man tegen man. Het vormde het zwaard en den speer een belangrijk onderdeel van de wapenuitrusting van den krijger. Niet alleen in de Europeesche landen, doch reeds honderden jaren vóór Christus in China en Japan, bij de Grieken en Romeinen. Reeds in dien oertijd werden schilden beschilderd met primitieve ornamenten en ook wel figuren. Was dus het a brengen van een figuur op het schild aanvankelijk geboren uit een gevoel van kurzin, later kregen figuren een meer persoonlijk karakter, daar ze een directe aanduiding gaven omtrent den persoon die het voerde. Uit het oude Griekenland van omstreeks 1 voor Chr. zijn schilden bewaard gebleven, waarop griffioenen, adelaars, leeuwen, slangen zijn afgebeeld. Doch niet alleen het dierenrijk, ook emblemen en attributen uit de mythologie werden op het schild aangebracht.

Tijdens de veroveringstochten onder Karel de Groote, kwamen ook in deze streken de banieren met wapenkreet en de onderscheidingsteekenen in zwang. Vermoedelijk hebben men dit afgekeken van de Aziatische volken.

In verband hiermede merkt de heer Kies, Generaal-majoor K. N. I. L. (b. d.) zijn vlot geschreven geïllustreerde brochure „Wapenkunde of Heraldiek”, welk boekje vóór den boekhandel verkrijgbaar is bij de Firma L. J. C. Boucher te 's-Gravenhage, No. 39A, echter op: „Het is onjuist, het oudere gebruik van signa of banieren reeds tot de heraldiek te rekenen; men bezigt slechts wel teekens of merken, maar er waren geen wapens”.

Dat omtrent deze aangelegenheid meningen uiteenloopen, doet weinig zake. Van meer belang is het dat, blijkend uit Rietstap's „Handboek der Wapenkunde”

De eerste ridderstand is voortgekomen uit de bereden krijgslieden, die in de achtste en negende eeuw onder de banieren van Karel de Groot, aan krijgstochten deelnamen om het machtige Frankische rijk uit te breiden. Deze krijgers waren boeren, die een paard bezaten. Als belooning voor bewezen diensten ontvingen deze ruiters grond, waarop zij later hun bezittingen bouwden. Geleidelijk aan werden hun bijzondere voorrechten verleend, zooals het heffen van tol, recht van malen, wat ook een lieve cent opbracht, daar al de boeren uit hun gebied verplicht waren hun graan op den molen van hun heer te laten malen.

In vele wapens komt dan ook het molenraad of molensteen voor, wat hieraan herinnert. Door de privileges van hun vorst werden de bezittingen tot een heerlijkheid

De griffioen, Grieksche heraldische figuur.

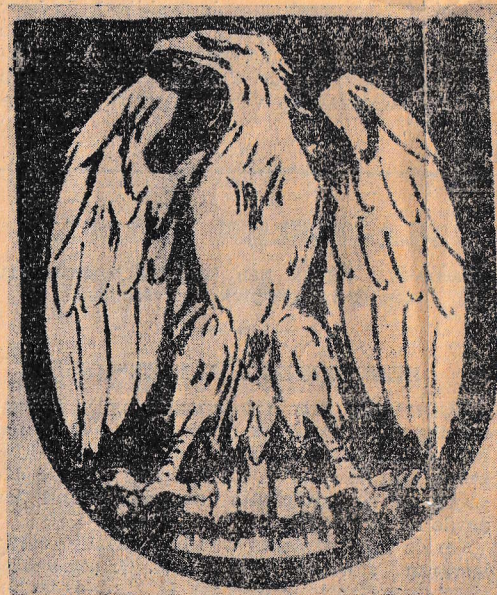
verheven en hiermede was de eerste ridderstand geboren. Na de elfde eeuw werd de ridderstand gesloten en konden slechts zij, die van edele afkomst waren en zich op het slagveld bijzonder hadden onderscheiden, tot ridder geslagen worden.

Wat wij thans als wapenschild betitelen, was eens het beschermend schild in den strijd van man tegen man. Het vormde met het zwaard en den speer een belangrijk onderdeel van de wapenuitrusting van den krijger. Niet alleen in de Europeesche landen, doch reeds honderden jaren voor Christus in China en Japan, bij de Grieken en Romeinen. Reeds in dien oertijd werden de schilden beschilderd met primitieve ornamenten en ook wel figuren. Was dus het aanbrenge van een figuur op het schild aanvankelijk geboren uit een gevoel van kunstzin, later kregen figuren een meer persoonlijk karakter, daar ze een directe aanduiding gaven omtrent den persoon die het voerde. Uit het oude Griekenland van omstreeks 500 voor Chr. zijn schilden bewaard gebleven, waarop griffioenen, adelaars, leeuwen en slangen zijn afgebeeld. Doch niet alleen uit het dierenrijk, ook emblemen en attributen uit de mythologie werden op het schild aangebracht.

Tijdens de veroveringstochten onder Karel de Groot, kwamen ook in deze streken de banieren met wapenkreet en de onderscheidingsteekenen in zwang. Vermoedelijk heeft men dit afgekeken van de Aziatische volken.

In verband hiermede merkt de heer Ch. Kies, Generaal-majoor K. N. I. L. (b. d.) in zijn vlot geschreven geïllustreerde brochure „Wapenkunde of Heraldiek”, welk boekje voor den boekhandel verkrijgbaar is bij de Firma L. J. C. Boucher te 's-Gravenhage, Noord-einde 39A, echter op: „Het is onjuist, het oudere gebruik van signa of banieren reeds tot de heraldiek te rekenen; men bezigde bestijds wel teekens of merken, maar dat waren geen wapens”.

Dat omtrent deze aangelegenheid de meeningen uiteenloopen, doet weinig ter zake. Van meer belang is het dat, blijkens Rietstap's „Handboek der Wapenkunde” het

Adelaar als heraldische figuur in de vroege middeleeuwen.

oudst bekende wapen dateert uit het jaar duizend. Dit komt n.l. voor op twee van de zeven zegels aan de huwelijksacte van Sancho infant van Castilië, gehuwd met Guillemie, dochter van Centule Gaston de Tweede, burggraaf van Bearn.

Het oudste Nederlandsche wapen is dat van Graaf Heinric van Gelre, dateerend uit het jaar 1117, terwijl de oudste bekende wapenbrief door keizer Lotharius in 1128 werd geschonken aan Ulrich Von Hohenloe.

In een volgend artikel zullen we het een en ander uiteen zetten omtrent de geschiedenis der heraldiek en de ontwikkeling van het wapen als weermiddel, tot persoonlijk onderscheidingsteeken.

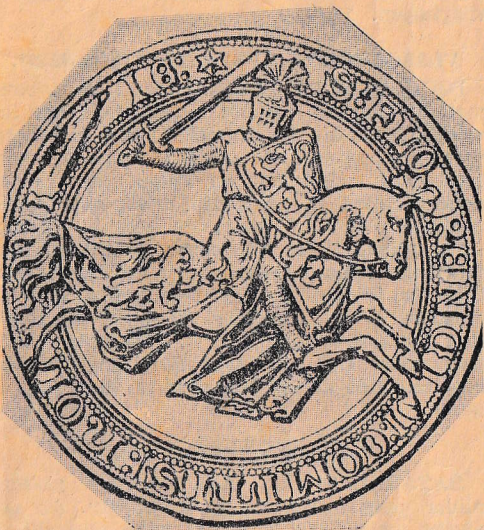
C. v. d. HEIJDEN,

Heraldiek en Geslachtskunde

Van schild tot geslachtswapen.
Opkomst van de heraldische kunst.

II.

Zegel van Floris V graaf van Holland.

Zoals we in ons eerste artikel reeds hebben aangetoond, vond het schild zijn ontstaan te danken aan de behoefte zich in den strijd te verweren. Aanvankelijk werden deze schilden in één enkele kleur geschilderd, of van een ornament voorzien.

Toen echter het gebruik van harnas en de helm in zwang kwamen, kreeg het schild een tweede functie. Immers, een geharnaste ridder, die met gesloten vizier ten strijde trok of

het tournooiveld binnenreed, was onherkenbaar.

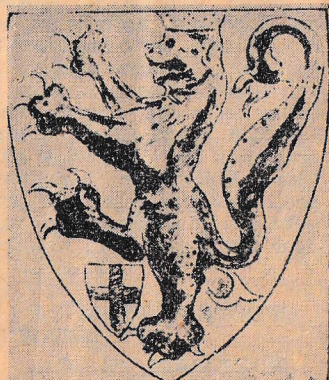
Vanzelfsprekend dat men zijn naam ging associeeren met het ornament, dat hij op zijn schild voerde en even vanzelfsprekend is het dat ridders, of willekeurig of een bij hun naam of bezitting passend embleem kozen, dat op het schild werd aangebracht en dan als zijn visitekaartje gold. Het geslachtswapen deed dus zijn intrede en we hopen hiermede tevens aangetoond te hebben, dat het kiezen van een wapen allerminst uit een soort ijdelheid of Spielerei geboren werd, doch uit den noodzakelijken drang der omstandigheden.

De geschiedenis der heraldiek.

De geschiedenis der heraldiek is te verdeelen in drie perioden: ontwikkeling, bloei en verval.

De eerste, de tijd waarin het schild alleen met het daarop voorkomende stuk (elke figuur op een veld wordt in de heraldieke terminologie als „stuk" aangeduid) het wapen voorstelde en ook als zoodanig werkelijk dienst deed, wordt gerekend te liggen tusschen de elfde en dertiende eeuw. Dit is de periode van de ontwikkeling der heraldische kunst. Vaak heel primitief van vorm zijn de stukken, welke op het schild zijn aangebracht.

Uit heraldisch oogpunt bezien echter, zijn deze wapens van een bijzondere bekoring. — Immers, zij stammen uit een tijd, waarin het wapen zowel als schild en als persoonlijk onderscheidingsteeken dienst doet (Zie afb. 2). Het is de tijd van de „levende" heraldiek. Men kies zijn wapens om dat het nu een maal noodig geworden is. Verder bekommert men er zich ook niet over. Wanneer maar dui-

Gothisch schild.

men er zich ook niet over. Wanneer maar dui-

delijk blijkt uit het schild wie de drager is, is het voldoende. Slechts één enkel stuk komt dan ook op de alleroudste wapens voor. Kernachtig en sober van uitdrukking, in primaire kleuren en gestyleerde vormen. De kleuren zijn overmengd en worden met goud of zilver tezamen gebruikt. Door deze felle contrasten was het dus gemakkelijk den ridder, tevens aanvoerder, in den strijd te onderscheiden.

Zegel van Hendrik graaf van Nassau.

Ook de zegels zijn een getrouwe weerspiegeling van deze eerste periode. (Zie afb. 1 en 3). In het bijzonder spreekt het zegel van Hendrik Graaf van Nassau (afb. 3) van den strengen en zakelijken kijk, welke men op het wapen had. Het is zonder eenige versiering, primitief en zonder eenig kunstgevoel uitgevoerd.

■ Afbeelding 1 daarentegen getuigt van een meer smaakvolle opvatting. De ridder draagt hier het wapen van den Graaf van Holland, hetwelk we eveneens zien afgebeeld op de schabrak, het dekkleed van het strijddros.

Wanneer we deze beide buitengewoon fraaie afbeeldingen bezien, die door eenvoud en zuiverheid volledig aan het doel beantwoorden, beseffen we eerst, van welk een bijzondere waarde de heraldiek is, die na zoovele eeuwen nog in een duidelijke en rijke taal van vormen en kleuren tot ons spreekt van den geest van vele oude geslachten, die eens onze historie maakten en daarin onuitwisbaar hun sporen hebben achtergelaten.

Het helmsieraad.

De tweede periode welke we in de wapenkunde onderscheiden, wordt gerekend van ongeveer de dertiende tot de vijftiende eeuw. In dit tijdvak werden bij de afbeelding van het wapen dat vaak boven de inrijpoort van het kasteel prijkte of in de hal en de ridderzaal was aangebracht, de helm en het helmsieraad toegevoegd.

Het helmsieraad, ook wel kleinnood, was eeuwen voor onze jaartelling in gebruik bij Grieken en Romeinen, die hun hoofdedkels van brons of ijzer reeds versierden met een kam, waaraan paardenstaarten of vederbosschen bevestigd werden. Te zijner tijd zullen we in een afzonderlijk artikel op de helmen en hun beteekenis in de heraldiek nader terug komen.

In navolging van genoemde volken, tooiden de Germaansche hoofdmannen zich met de hoorns van een rund of wel met het gewei van een hert. Hetzelfde zien we thans nog bij onbeschaafde volken in Afrika, Noord- en Zuid-Amerika en Australië, die als hoofdtooi vederbosschen, palmbladen en dierenhuiden gebruiken.

Het helmsieraad in brons of ander metaal gegoten, werd op den helm bevestigd, waar het dezelfde dienst bewees als het schild, n.l. als onderscheidingsteeken in den strijd of op het tournooiveld. Meestentijds koos men een der stukken uit het wapen en zoo kunnen we thans nog in musea helmen aantreffen, versierd met een vaak kunstig uitgevoerd helmsieraad: een leeuw, een adelaar, een draak, een kruis, kortom alle in gebruik zijnde heraldische emblemen. Om de bevestiging van het kleinnood aan den helm te camoufleren, werd een kroontje of ook wel een wrong op den helm geplaatst. Doch, hierover in een volgend artikel meer.

C. VAN DER HEYDEN.

Helmsieraad.

Heraldiek en Geslachtskunde

—o—
De decoratieve functie van de helmkroon.

Helm- of dekkleeden?

III.

Alvorens onze belofte na te komen en een ander toe te lichten over de „wring” in de heraldiek, zullen we enkele lezers van deze artikelen, op hun desbetreffende vragen antwoorden. Van meerdere zijden ontving ik n.l. in de afgelopen week verzoeken, om een familiewapen te verklaren. Deze vragenstellers hoop ik tevreden te kunnen stellen, doch eerst na het overzicht waarvan thans de twee eerste artikelen gepubliceerd zijn. Deze artikelen verschenen 16 en 23 October j.l. in dit blad en zullen in den vervolge steeds des Woensdags worden geplaatst. Om herhaalde navragen te voorkomen, welke men gelieve te richten aan de Redactie van ons blad, zou ik den lezers willen verzoeken, de geplaatste artikelen uit te knippen en te bewaren.

Wat de aanvragers omtrent de beteekenis van hun familiewapen betreft, ten opzichte van de familie zelf, dit is niet zoo maar een-twee-drie uitgemaakt. Nog moeilijker wordt het wanneer omtrent den oorsprong totaal niets bekend is. In dit geval zal men zich het beste kunnen wenden tot het Kon. Ned. Genootschap voor heraldiek en genealogie, gevestigd te 's-Gravenhage of tot den heer Kits Nieuwenkamp (Huize de Nijenkamp) te Doorn. Deze, lid van het Kon. Ned. Genootschap is, naar mij bekend, bezig met de samenstelling van een standaard-

werk, getiteld „Nederlandsche Familiewapens”.

Bij intekening op dit werk wordt, ingeval er niets omtrent het familiewapen bekend is, door hem een z.g. wapenonderzoek ingesteld.

Hiermede hopen we onze vragenstellers van dienst te zijn geweest en zullen eventuele correspondentie dit onderwerp betreffende, steeds volgaarne beantwoorden in deze rubriek.

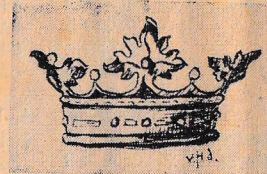
Tenslotte nog een enkele opmerking, dit naar aanleiding van een mondelinge vraag. De stof, waarover ik deze reeks artikelen schrijf, is niet ontleend aan eenig boekwerk, doch zuiver uit liefhebberij in den loop van jaren verzameld.

Op het gebied van heraldiek is, voor zoover mij bekend, vrijwel geen Nederlandsche literatuur verschenen, en de enkele werken die licht zagen, zijn zoo prijzig, dat deze buiten het bereik van de meesten zullen vallen. Wel bestaan er Engelsche en Duitsche werken, doch de aanschaffingskosten hiervan zullen voor velen wel een bezwaar zijn.

* * *

Helmkroon en wring; twee veel-betwiste stukken.

Wat is de wring in de heraldiek? De wring is een opgerold doekje, dat op den helm gedragen werd. Hoe gewoon dit ook lijkt, toch is er over dit stuk, evenals over de helmkroon al heel wat gediscussieerd en geschreven. Want ook de helmkroon was aanvankelijk een punt, waarover de meeningen sterk uiteenliepen. Thans staat echter als een paal boven water, dat de helmkroon uitsluitend diende, om de bevestiging van het helmsieraad aan den helm te camoufleren. Zij had dus een zuiver decoratieve functie. De helmkroon is dus geen rangkroon, wat vele leeken wel veronderstellen, ja zelfs afgaande op dit stuk zich

Helmkroon.

tot een adellijk geslacht wenschen te rekenen. Dit is ten eenenmale onjuist. Uit het feit dat de helmkroon — dit in tegenstelling met een jonkheeren- baronnen of gravenkroon — ook geplaatst wordt op schildhouders als leeuwen, adelaars, zwanen e.a. blijkt overduidelijk, dat zij een zuiver decoratieve beteekenis heeft. De helmkroon bestaat uit vier fleurons (bladvormen) waarvan er drie zichtbaar worden afgebeeld. Tusschen deze zijn vier parels geplaatst, waarvan er twee worden afgebeeld.

Zoals we reeds opmerkten, was de wring een opgerold doekje, dat dezelfde dienst deed als thans nog de linnen lap aan tropenhelmen, o.a. van de legionnaires in Fransch-Marokko en elders. Zij doet dienst om zich tegen de zengende tropenzon te beschermen. Men kan zich indenken wat het betekende om hoog te paard gezeten, in de brandende zon en geharnast er op uit te trekken. De helm met gesloten vizier was dan een gloeiende oven. Om dit euvel eenigszins te verlichten, werd gebruik gemaakt van de helmsluis, die of uitgerold of als een wring gedragen werd.

Alras wierp de heraldische kunstenaar zich op het helmdoek, dat hij door inschulpingen en uitsnijdingen verlevendigde en tot een sierlijk ornament verwerkte.

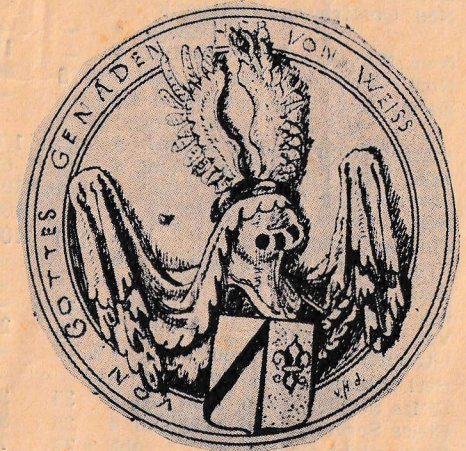
Algemeen is men van oordeel, dat de dekkleeden, welke thans de meeste geslachtswapens omringen, hun oorsprong hebben gevonden in het helmdoekje, dat onder de vaardige handen van den fantasierijken kunstenaar zou zijn uitgedijd tot wat thans helmkleed genoemd wordt. Persoonlijk geloof ik dit allerminst. Ten eerste acht ik het wel zoo goed als buitengesloten, dat de heraldische kunstenaar zich een vrijheid als deze veroorloven zou, ten tijde dat er nog sprake is van de „levende heraldiek”. Evenmin kan dit het geval geweest zijn, toen

tegen het einde der veertiende eeuw werkelijkheid en symboliek tezamen vielen.

Conservatisme.

Dat er in de volgende eeuwen wonderlijk met de heraldiek werd omgesprongen, zullen we in een der volgende artikelen aantoonen.

In deze bloeiperiode lijkt het mij echter niet wel mogelijk, dat de edelman zijn goedkeuring zou hechten aan een artistieke opvatting, die zoover van het oorspronkelijke afweek. Zelfs thans nog blijkt een diep-ingeworteld conservatisme op dit gebied te bestaan. Zoo kan het gebeuren, dat een familie in het bezit is van een wapen, dat in één of meer onderdeelen in strijd is met de heraldieke regels. Men noemt een dergelijk wapen „valsch”. Als vaste regel geldt bijvoorbeeld, dat nimmer twee metalen op elkaar gebracht kunnen worden, evenmin als twee kleuren. Steeds moet kleur tegen metaal geplaatst worden. Een groene leeuw in een blauw veld is uitgesloten, wel een gouden leeuw in een blauw veld. Evenmin kunnen de kleuren der dekkleeden een andere zijn dan die, welke in het schild en de stukken domineeren. Is dit wel het geval, dan kan het Kon. G-enootschap adviseeren, een correctie aan te brengen. Een verzoek, dat in negen van de tien gevallen

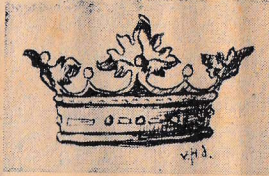

Afbeelding 2.

in d
was
kan
kroo
verke
zijn,
teere
corre
dan
Zou
dan
lisch
kelijk
king
brek
meen

woor
ding
delijk
lucht
uitsch
van o
moge
stond
gen z
kelijk
den h
als z
tuurli
afb.
behou

Helmkroon.

tot een adellijk geslacht wenschen te rekenen. Dit is ten eenenmale onjuist.

Uit het feit dat de helmkroon — dit in tegenstelling met een jonkheeren-baronnen of gravenkroon — ook ge-

plaatst wordt op schildhouders als leeuwen, adelaars, zwanen e.a. blijkt overduidelijk, dat zij een zuiver decoratieve beteekenis heeft. De helmkroon bestaat uit vier fleurons (bladvormen) waarvan er drie zichtbaar worden afgebeeld. Tusschen deze zijn vier parels geplaatst, waarvan er twee worden afgebeeld.

Zooals we reeds opmerkten, was de wrong een opgerold doekje, dat dezelfde dienst deed als thans nog de linnen lap aan tropenhelmen, o.a. van de legionnaires in Fransch-Marokko en elders. Zij doet dienst om zich tegen de zengende tropenzon te beschermen. Men kan zich indenken wat het beteekende om hoog te paard gezeten, in de brandende zon en geharnast er op uit te trekken. De helm met gesloten vizier was dan een gloeiende oven. Om dit euvel eenigszins te verlichten, werd gebruik gemaakt van de helmsluier, die of uitgerold of als een wrong gedragen werd.

Alras wierp de heraldische kunstenaar zich op het helmdoek, dat hij door inschulpingen en uitsnijdingen verlevendigde en tot een sierlijk ornament verwerkte.

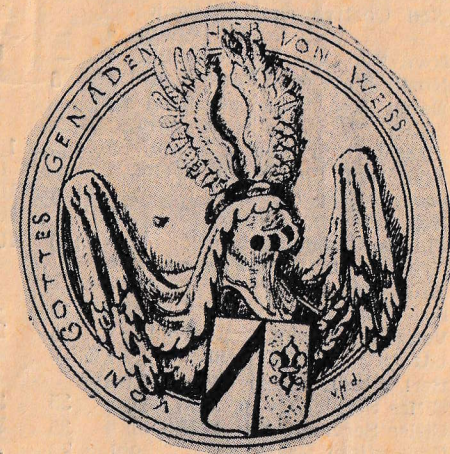
Algemeen is men van oordeel, dat de dekkleeden, welke thans de meeste geslachtswapens omringen, hun oorsprong hebben gevonden in het helmdoekje, dat onder de vaardige handen van den fantasierijken kunstenaar zou zijn uitgedijd tot wat thans helmkleed genoemd wordt. Persoonlijk geloof ik dit allerminst. Ten eerste acht ik het wel zoo goed als buitengesloten, dat de heraldische kunstenaar zich een vrijheid als deze veroorloven zou, ten tijde dat er nog sprake is van de „levende heraldiek”. Evenmin kan dit het geval geweest zijn, toen

tegen het einde der veertiende eeuw werkelijkheid en symboliek tezamen vielen.

Conservatisme,

Dat er in de volgende eeuwen wonderlijk met de heraldiek werd omgesprongen, zullen we in een der volgende artikelen aantoonen.

In deze bloeiperiode lijkt het mij echter niet wel mogelijk, dat de edelman zijn goedkeuring zou hechten aan een artistieke opvatting, die zoover van het oorspronkelijke afweek. Zelfs thans nog blijkt een diepingeworteld conservatisme op dit gebied te bestaan. Zoo kan het gebeuren, dat een familie in het bezit is van een wapen, dat in één of meer onderdeelen in strijd is met de heraldieke regels. Men noemt een dergelijk wapen „vaisch”. Als vaste regel geldt bijvoorbeeld, dat nimmer twee metalen op elkaar gebracht kunnen worden, evenmin als twee kleuren. Steeds moet kleur tegen metaal geplaatst worden. Een groene leeuw in een blauw veld is uitgesloten, wel een gouden leeuw in een blauw veld. Evenmin kunnen de kleuren der dekkleeden een andere zijn dan die welke in het schild en de stukken domineeren. Is dit wel het geval, dan kan het Kon. G-enootschap adviseeren, een correctie aan te brengen. Een verzoek, dat in negen van de tien gevallen

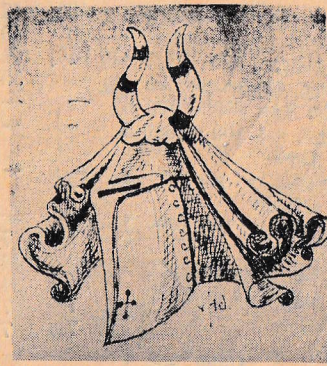

Afbeelding 2.

in den wind geslagen wordt. „Het wapen was nu eenmaal zoo, en het blijft zoo!” Zoo kan het evenzeer voorkomen, dat heim of kroon, of bij alliantiewapens de schilden, verkeerd ten opzichte van elkaar geplaatst zijn, of dat een smakelooze uitvoering, da-terend uit de vervalperiode der heraldiek, correctie noodig maakt. Meestal klopt men dan aan een gesloten deur.

Zou men dan thans conservatiever zijn, dan in een tijdsbestek, waarin de symbolisch geworden emblemen, nog tot de werkelijkheid behoorden en een dergelijke afwijking zeer zeker als een ernstige fout of gebrek aan kennis zou worden opgevat? We meenen dit gevoegelijk te mogen betwijfelen.

Persoonlijk

Helmsluier (afb. 3)

acht ik het verder mogelijk, dat de ornamenten, welke het schild omranken, hun oorsprong vonden in de dekkleeden of schabrakken, waarmede eens de strijdrossen getooid werden. Daarom lijkt het mij ook niet wester te spreken van dekkleeden in plaats van het woord helmkleed te gebruiken. Op afbeelding 2 komt deze zienswijze wel heel duidelijk tot uiting. De dekkleeden zijn hier luchtig samengeknoopt en opgehangen. De uitschulping der randen is waarschijnlijk van den kunstenaar, doch het is evengoed mogelijk dat deze in werkelijkheid reeds bestond en we hier dus een voorbeeld in mogen zien van het dekkleed in zijn oorspronkelijken vorm. Bovendien ligt de wrong op den helm. In gevallen waarin de helmsluier als zoodanig is afgebeeld, spreekt men natuurlijk van helmdoek. Daar heeft het (zie afb. 3) nog zijn oorspronkelijae beteekenis behouden,

C. v. d. HEIJDEN.

Heraldiek en Geslachtskunde

— 0 —
 Uitvinding van het buskruit is de genadeslag voor het ridderwezen.

IV.

Wapen uit de bloeiperiode.

Met dit vierde artikel zijn we dan be- land in de bloeiperiode van de heraldiek, welke gerekend wordt te loopen van onge- veer de dertiende eeuw tot omstreeks de vijftiende eeuw. Het ridderwezen is in vollen bloei en vanzelfsprekend dus ook de heral- diek. Eerst wanneer omstreeks de tweede helft van de veertiende eeuw het buskruit in West-Europa toepassing vindt, wordt de eerste genadeslag aan het ridderwezen toe- gepast. Geleidelijk aan worden de handvuur- wapenen en later de kanonnen geperfec- tioneerd en de ridder is in zijn ijzeren hulsel niet langer veilig. In den loop van de vol-

gende eeuw is de betekenis van het schild en het harnas reeds zoover ingekrompen, dat het gebruik ervan met de symboliek te- zamen valt. Wel handhaaft de volledige rid- deruitrusting zich nog geruimen tijd in het tournooispel, doch tegen het einde van de vijftiende eeuw hebben harnas, helm en schild als praktisch verdedigingsmiddel in den strijd afgedaan. En hiermede wordt tevens het hoofdstuk der levende heraldiek afgesloten. Slechts als symboliek heeft zij nog betekenis.

In de tweede helft der vijftiende en het begin van de zestiende eeuw wijdden zich bekende kunstenaars aan de heraldiek. Zelfs een Albrecht Dürer heeft het niet beneden zijn waardigheid geacht zich te geven aan de artistieke behandeling van de heraldieke emblemen.

En met hem zijn er tal van kunstenaars die de heraldiek vereeuwigen in gravures, schilderijen, beeldhouwwerk, gobelins en op schilderijen.

Doch het zijn niet langer de edelen, ook de opkomende z.g. Derde Stand, de rijk ge- worden kooplieden en last not least, de gilden, die zich een wapen kiezen. Ook gees- telijken en zij, die hooge functies in den staat bekleeden voeren een wapen, passend bij hun opvattingen of den naam van het geslacht, waaruit zij zijn gesproten. Ook feiten, bijv. herinneringen aan een of an- deren daad in tijden van oorlog of anders- zins, worden in het familiewapen vastgelegd en juist daarom vormt de studie der heral- diek thans een zoo interessant onderdeel van de vaderlandsche geschiedenis, daar in tal van familiewapens — ongeacht of zij be- hooren tot een adellijk geslacht — de his- torie zich weerspiegelt.

Doch ter zake. In de tweede helft der zestiende eeuw zien we het vervaltijdperk der heraldische kunst aanbreken, 'n gevolg van 't verval der levende heraldiek. De opvattingen worden steeds vrijer, zoo vrij zelfs, dat de on- mogelijkste dingen gebeuren, waaruit dui- delijk blijkt, dat men wel heel ver verwij- derd is van de kennis omtrent de oor- spronkelijke betekenis der heraldiek. Deze kennis is zelfs ten eenenmale zoek.

Volgens mijn meening is deze onkunde niet in de eerste plaats te wijten aan een gebrek aan belangstelling van de zijde der edelen, die reeds in het bezit waren van een wapen. Het gevaar dreigde van een geheel anderen kant.

Zoals we reeds opmerkten, eigenden zich de rijkgeworden kooplieden eveneens het recht toe een wapen te voeren, een kwestie

Gildewapen van de Deutsche schilders.

waarover al heel wat geprocedeerd is. Volgen we de gebeurtenissen op den voet, dan is het heel wel verklaarbaar, hoe de rijkgeworden poorters er toe kwamen. Met de opkomst der steden, n.l. vestigden zich vele edelen in de steden. Zij ontvluchtten hun grauwe unheimische burchten en lieten zich een wat minder afschrikwekkend en meer luxueuser verblijf bouwen in de stad, die meer genoegens bood dan het stille platteland. Doch hun uiterlijk waardigheids- teeken, het geslachtswapen, dat eens boven de toegangspoort van het kasteel prijkte, werd nu in den gevel van de woning aangebracht, of boven de entree of in den tyfpanon, de driehoekige afsluiting van den geveltop. De rijken der aarde voelden zich ondanks al hun geld, toch tenachter gesteld in waardigheid. Al waren de gevels even mooi als die van den adellijken bewoner, toch ontbrak er het

wapen nog aan. En toen kwam men op lumineuze idee zijn huis een naam te ge- bijv. „de Pajuw” of „De drie kronen” en dan tevens een wapenschild met de beelding hiervan in den gevel aanbre- Komende generaties, de betekenis e niet meer kennend, waren in de veron- stellig, dat het „wapen” in den gevel in daad een familiewapen was en aanvaar- het dan als zoodanig. Vandaar, dat t nog velen tevergeefs zoeken naar den sprong van hun familiewapen. Van ar wagens daarentegen is wel degelijk de sprong aan te wijzen.

Naar willekeur werd sedert de tw- helft der zestiende eeuw de heraldiek handeld. Zoo staan w thans nog verb- over menig wapen, dat in onderdeelen tot de omogelijkheden behoort. Zoc bij- bijgaande afbeelding, waarop een helm,

zwevend daarboven vijfpuntig ster. I ster stelt dan het helmteeken, zooals we in der vorige artik reeds hebben aa toond, werd het h teeken aan den l bevestigd. Een tw fout is de compo van traliehelm (1 en het schild, een tournooischild, dat sluitend in de Mi- eeuwen gebruikt w dus uit een ge- andere periode dat En toch zijn er loos vele wapens oude, patricische slechten, welke en andere herald- zotheden vertoc Evenzoo ging het de kleuren. We vroeger uitslui rood, groen, bla- zwart en de metalen goud en zilver gepast, omdat deze in verband met scherpe contrastwerking de beste wa- later werden alle denkbare kleuren geb- om er de stukken op het schild mee o- werken. Ja, men kwam zelfs zoo ver, makers van de oude schilden met str- gestyleerde stukken, voor primitief uit- maken en hun een gebrek aan artist- vaardigheid toe te schrijven.

Heraldisch anachronisme!

De heraldieke kunst onttaarde — als

Gildewapen van de Deutsche schilders.

waarover al heel wat geprocedeerd is. Volgen we de gebeurtenissen op den voet, dan is het heel wel verklaarbaar, hoe de rijkgeworden poorters er toe kwamen. Met de opkomst der steden, n.l. vestigden zich vele edelen in de steden. Zij ontvluchtten hun grauwe unheimische burchten en lieten zich een wat minder afschrikwekkend en meer luxueuser verblijf bouwen in de stad, die meer genoegens bood dan het stille platteland. Doch hun uiterlijk waardigheids-teeken, het geslachtswapen, dat eens boven de toeganspoort van het kasteel prijkte, werd nu in den gevel van de woning aangebracht, of boven de entree of in den tyfpanon, de driehoekige afsluiting van den geveltop. De rijken der aarde voelden zich ondanks al hun geld, toch tenachter gesteld in waardigheid. Al waren de gevels even mooi als die van den adellijken bewoner, toch ontbrak er het

lumineuze idee zijn naam te geven, bijv. „de Pauw” of „De drie kronen” en liet dan tevens een wapenschild met de afbeelding hiervan in den gevel aanbrengen. Komende generaties, de beteekenis ervan niet meer kennend, waren in de veronderstellig, dat het „wapen” in den gevel inderdaad een familiewapen was en aanvaardden het dan als zoodanig. Vandaar, dat thans nog velen tevergeefs zoeken naar den oorsprong van hun familiewapen. Van andere wagens daarentegen is wel degelijk de oorsprong aan te wijzen.

Naar willekeur werd sedert de tweede helft der zestiende eeuw de heraldiek behandeld. Zoo staan w thans nog verbaasd over menig wapen, dat in onderdeelen soms tot de omogelijkheden behoort. Zoc bijv. in bijgaande afbeelding, waarop een helm, met

Heraldisch anachronisme!

zwevend daarboven een vijfpuntige ster. Deze ster stelt dan voor het helmteken, doch zooals we in een der vorige artikelen reeds hebben aange-toond, werd het helm-teeken **aan** den helm bevestigd. Een tweede fout is de compositie van traliehelm (1600) en het schild, een z.g. tournooischild, dat uitsluitend in de Midde-eeuwen gebruikt werd; dus uit een geheel andere periode dateert. En toch zijn er talloos vele wapens van oude, patricische geslechten, welke deze en andere heraldieke zotheden vertoonen. Evenzoo ging het met de kleuren. Werden vroeger uitsluitend rood, groen, blauw,

zwart en de metalen goud en zilver toe-gepast, omdat deze in verband met de scherpe contrastwerking de beste waren, later werden alle denkbare kleuren gebruikt om er de stukken op het schild mee op te werken. Ja, men kwam zelfs zoo ver, de makers van de oude schilden met streng gestyleerde stukken, voor primitief uit te maken en hun een gebrek aan artistieke vaardigheid toe te schrijven.

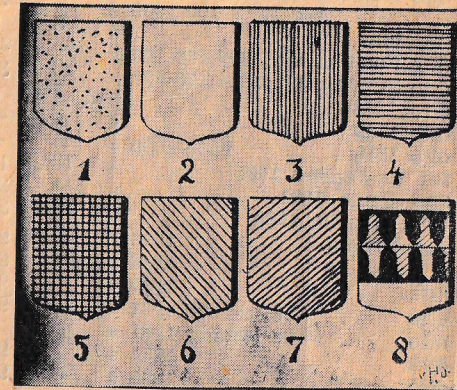
De heraldieke kunst onttaardde — als ge-

wapenkunde — in een liefhebberij, een wed-strijd wie de „mooiste” schilden kon fabri-ceeren; heraldisch echter vaak de meest on-mogelijke. Styleeren achtte men uit den booze, evenals het uitsluitend gebruik van primaire kleuren. Langzaam maar zeker is het met de heraldische kunst bergafwaarts gegaan en eerst in het begin van deze eeuw zijn Nederlandsche kunstenaars en onderzoekers weer op het rechte spoor ge-komen en zien we thans allerwege een groei-ende belangstelling voor de heraldiek.

Zooals we reeds opmerkten legden kunste-naars in de tweede helft der vijftiende en het begin der zestiende eeuw zich toe op het maken van gravures en teekeningen van ge-slachts- en gildewapens. (Zie afb.) Het is de Jezuiet Silvester a Petra Sancta geweest, die een oplossing vond voor de aanduiding der kleuren, een systeem, dat thans ook nog algemeen toepassing vindt waar het betreft ongekleurde afbeeldingen. (Zie afb. kleurenschaal.)

Eveneens is men er toe overgegaan regels vast te stellen voor de plaatsing van meer-dere wapens tezamen, z.g. alliantiewapens en algemeene regels, waaraan de beoefenaar van de heraldiek thans gebonden is. Dit als een reactie op de schromelijke onkunde en willekeur waarmede eens op dit gebied werd gehandeld.

C. v. d. HEYDEN.

Kleurenschaal

1. goud; 2. zilver; 3. rood; 4. blauw; 5. zwart; 6. groen; 7. purper; 8. feh. (Dit laatste behoort echter niet-tot-deze kleu-renschaal.)

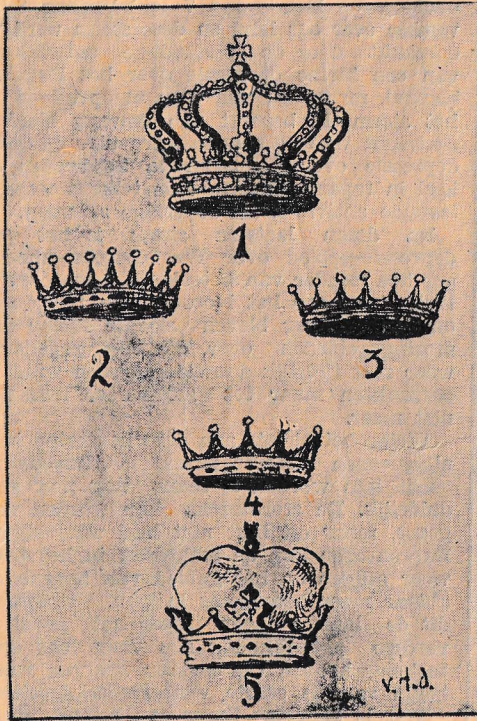

Heraldiek en Geslachtskunde

Helmen en rangkronen als waardigheidsteekens!

V.

We schreven in ons vorig artikel reeds hoe op het gebied der heraldiek alles behalve een vaste lijn getrokken werd en na de vijftiende eeuw de heraldiek in verval geraakte. Niet alleen in ons land, ook in andere landen zien we dit verschijnsel. In Frankrijk ging men er het eerst toe over, regelend op te treden. Om aan de verwarring een einde te maken, besloot men

Rangkronen: 1. koningskroon; 2. gravenkroon; 3. baronnenkroon; 4. jonkheeren- of ridderkroon; 5. oude hertogskroon.

welke de rang van de drager te onderscheiden was. Men zocht het in den helm, iets wat ook hier te lande ingang gevonden heeft, zij het ook, dat men nog slechts sporadisch een helm boven een wapenschild aantreft, waaruit de rang van den bezitter is op te maken. Zoo werd in Frankrijk bepaald, dat een onechte zoon het vaderlijk wapen mocht voeren, mits hij dit dekste met een helm zonder tralies, waarvan het vizier gesloten was. De nieuwe adel kreeg een soortgelijke helm, doch dan naar rechts gewend. (Zie afb. no. 3). Hierbij merken we op, dat „rechts” in de heraldiek gerekend wordt het tegenovergestelde te zijn van wat wij rechts noemen. Men plaatst zich n.l. steeds achter het schild en den helm en spreekt als het ware vanuit dit punt. Bedoelde helm op bijgaande afbeelding is dus in de heraldieke terminologie „naar rechts gewend”. De oudere adel mocht een helm voeren met open vizier en drie tralies, alles van staal. De oudste adel voerde een helm met vijf zilveren tralies; baronnen een „half-aanziende” helm met zeven gouden tralies; graven een helm met negen gouden tralies en markiezen niet minder dan elf gouden tralies. Hertogen en vorsten voerden eveneens elf gouden tralies, waarbij hun helm bovendien met goud is gedamaseerd. Keizers en koningen voerden eveneens dezen met goud gedamaseerden helm, doch zonder tralies.

Zooals we reeds opmerkten zijn er slechts enkele voorbeelden van in ons land bekend, waarbij deze regels, die uitsluitend voor Frankrijk golden, werden toegepast. Persoonlijk is mij dit bekend van het wapen der familie Van Alphen, waarvan de helm zeven gouden tralies heeft. (Zie afb.). Dit geslacht behoorde tot den oudsten Nederlandschen adel, welks afstammelingen thans nog het wapen voeren; een zespuntige ster van sabel (zwart) op een zilveren veld. Verscheidene ridderlijke leden van dit geslacht bekleedden in Holland en Gelderland eertijds hooge ambten.

Ook hier te lande kwam men tot een oplossing, waardoor het mogelijk werd voor den adel zich te onderscheiden van de dragers van niet-adellijke geslachtswapens. In de zeventiende eeuw, de vervalperiode dus in ons land van de heraldiek, kwam het plaatsen van rangkronen op het schild, in de mode. Hieruit blijkt dus wel, dat men ook toen reeds van „gelijkschakeling” niets wilde weten. Het recht om een rangkroon te dragen was uitsluitend toegestaan aan de edelen. De rangkroon werd geplaatst op den bovenkant van het wapenschild. Vrij zwevend er boven of geplaatst op den helm, is heraldisch foutief. Alleen de helmkroon mocht op den helm geplaatst worden, waar zij uitsluitend een decoratieve beteekenis had. In verband hiermede is het wel interessant even op te merken, dat de helmkroon in

Van Alphen.

Duitschland nog „alte Adelskroon” wordt genoemd.

Wat de rangkronen betreft, zullen we ons uitsluitend bepalen tot die, welke door den Hoogen Raad van Adel worden erkend als zoodanig. In andere landen heerschen omtrent deze kronen weer andere opvattingen en zijn de afbeeldingen vaak geheel verschillend van die, welke we hier kennen.

In ons land, dus door den Nederlandschen adel, worden gevoerd de gravenkroon, baronnenkroon en ridder- of jonkheerenkroon. In Engeland en Duitschland is het aantal dezer waardigheidsteekens aanmerkelijk grooter.

De gravenkroon telt zestien parels, waarvan 9 zichtbaar worden afgebeeld. De baronnenkroon telt er 12, waarvan 7 parels zichtbaar zijn, terwijl de ridder- of jonkheerenkroon er 8 telt, waarvan er vijf worden weergegeven. Van geen belang is hierbij of er op de kroon z.g. fleurons (bladvormen) of andere decoratieve ornamenten ter verfraaiing zijn aangebracht. Hoofdzaak is het aantal parels, dat de waardigheid van den drager bepaalt.

Ten slotte noemen we nog de koningskroon, welke in ons land bestaat uit een gouden band, waarop acht gouden beugels rusten, die de rijksappel, met het kruis symbolen van de soevereiniteit dragen. Deze kroon is versierd met een willekeurig aantal parels. Van de acht beugels worden er slechts vier afgebeeld.

Besluiten we dit artikel met een enkel woord over de heraldische helmen, welke hier te lande algemeen toepassing vonden. Deze zijn te verdeelen in vier groepen waar binnen natuurlijk

welke variaties mogelijk zijn. De helmen zijn de z.g. pothelmen. Deze k in de twaalfde eeuw in gebruik. In het van de veertiende eeuw komen de ketelhelmen in gebruik. Deze helmen z o.a. veelvuldig bij Friesche geslachtsv Tegen het einde van de veertiende eeu we voor het eerst de steekhelm, de helm het steekspel of tournooi gedragen werd. behoort een z.g. tournooischild, dat zich andere schilden onderscheidt, door een maanvormige inschulping aan de rechter zijde, waarin de tournooilans — zooals o.a. nog een vinden in de ridderzaal van Cannenburgh te Vaassen — paste. Het van zoo'n helm was niet gering en bedro middel 20 Kg. en vaak meer. In de zee eeuw komt de traliehelm in zwang, we tal van variaties in de daarop volgende e gehandhaafd blijft en ook thans nog het groote deel der familiewapens dekt. In d valperiode van de heraldiek, waarin de aarde tot een sierkunst, komen bovendien tal van pronkhelmen in gebruik, die uits bestonden in de fantasie van den deca en binnen het kader der heraldiek slech ricaturen zijn. Hier te lande waren we c vatiever en zoo zien we dan ook maar sporadisch dergelijke afwijkingen, die Duitschland, Frankrijk, Italië en Spanje voorkomen.

Het halssieraad; een pers onderscheidingsteeken.

Wellicht zal menige bezitter van een slachtswapen zich afgevraagd hebben, eigenlijk wel dat snoer met medaillon om hals van een helm gelegd, te beteekenen. In de eerste plaats constateeren we, dat uitsluitend gedragen worden bij de tralieh Of steekhelmen met een dergelijk halss werden afgebeeld is mij niet bekend. Mo er lezers zijn die dit wel weten en het tuel met een voorbeeld kunnen verduide zoo houd ik mij aanbevelen.

Deze halssieraden dan, in de meeste ge gouden medaillons, waren of geschenken tropheën behaald in 't tournooiveld. He ren dus persoonlijke onderscheidingen, die echter, geheel in strijd met de regels, o erfelijke wapens liet voortbestaan. Ook wel een der stukken, welke op het schild kwamen, een roos, een ster e.a. aan een of ketting als halssieraad gedragen. D eveneens het geval bij het hiernevens beeld wapen der familie Van Alphen.

In een volgend artikel zullen we een meest interessante hoofdstukken uit de w kunde, n.l. die der „heraldieke breuken” b delen, alsmede enkele bijzonderheden on de verdeling van het schild, rang en étic bij alliantie-wapens.

Van Alphen.

Duitschland nog „alte Adelskrone” wordt genoemd.

Wat de rangkronen betreft, zullen we ons uitsluitend bepalen tot die, welke door den Hoogen Raad van Adel worden erkend als zoodanig. In andere landen heerschen omtrent deze kronen weer andere opvattingen en zijn de afbeeldingen vaak geheel verschillend van die, welke we hier kennen.

In ons land, dus door den Nederlandschen adel, worden gevoerd de gravenkroon, baronnenkroon en ridder- of jonkheerenkroon. In Engeland en Duitschland is het aantal dezer waardigheidsteekens aanmerkelijk grooter.

De gravenkroon telt zestien parels, waarvan 9 zichtbaar worden afgebeeld. De baronnenkroon telt er 12, waarvan 7 parels zichtbaar zijn, terwijl de ridder- of jonkheerenkroon er 8 telt, waarvan er vijf worden weergegeven. Van geen belang is hierbij of er op de kroon z.g. fleurons (bladvormen) of andere decoratieve ornamenten ter verfraaiing zijn aangebracht. Hoofdzaak is het aantal parels, dat de waardigheid van den drager bepaalt.

Ten slotte noemen we nog de koningskroon, welke in ons land bestaat uit een gouden band, waarop acht gouden beugels rusten, die de rijksappel, met het kruis symbolen van de souvereiniteit dragen. Deze kroon is versierd met een willekeurig aantal parels. Van de acht beugels worden er slechts vier afgebeeld.

Besluiten we dit artikel met een enkel woord over de heraldische helmen, welke hier te lande algemeen toepassing vonden. Deze zijn te verdeelen in vier groepen waar binnen natuurlijk

welkenke variaties mogelijk zijn. De oudste helmen zijn de z.g. pothelmen. Deze kwamen in de twaalfde eeuw in gebruik. In het begin van de veertiende eeuw komen de kuip- of ketelhelmen in gebruik. Deze helmen zien we o.a. veelvuldig bij Friesche geslachtswapens. Tegen het einde van de veertiende eeuw zien we voor het eerst de steekhelm, de helm die in het steekspel of tournoi gedragen werd. Hierbij behoort een z.g. tournooischild, dat zich van de andere schilden onderscheidt, door een halve-maanvormige inschulping aan de rechterbovenzijde, waarin de tournooilans — zooals we er o.a. nog een vinden in de ridderzaal van de Cammenburgh te Vaassen — paste. Het gewicht van zoo'n helm was niet gering en bedroeg gemiddeld 20 Kg. en vaak meer. In de zestiende eeuw komt de traliehelm in zwang, welke in tal van variaties in de daarop volgende eeuwen gehandhaafd blijft en ook thans nog het overgrote deel der familiewapens dekt. In de vervalperiode van de heraldiek, waarin deze ont-aarde tot een sierkunst, komen bovendien nog tal van pronkhelmen in gebruik, die uitsluitend bestonden in de fantasie van den decorateur en binnen het kader der heraldiek slechts caricaturen zijn. Hier te lande waren we conservatiever en zoo zien we dan ook maar heel sporadisch dergelijke afwijkingen, die in Duitschland, Frankrijk, Italië en Spanje veel voorkomen.

Het halssieraad; een persoonlijk onderscheidingsteeken.

Wellicht zal menige bezitter van een geslachtswapen zich afgevraagd hebben, wat eigenlijk wel dat snoer met medaillon om den hals van een helm gelegd, te beteekenen heeft. In de eerste plaats constateeren we, dat deze uitsluitend gedragen worden bij de traliehelmen. Of steekhelmen met een dergelijk halssieraad werden afgebeeld is mij niet bekend. Mochten er lezers zijn die dit wel weten en het eventueel met een voorbeeld kunnen verduidelijken, zoo houd ik mij aanbevolen.

Deze halssieraden dan, in de meeste gevallen gouden medaillons, waren of geschenken, of trophoeën behaald in 't tournooiveld. Het waren dus persoonlijke onderscheidingen, die men echter, geheel in strijd met de regels, op de erfelijke wapens liet voortbestaan. Ook wel werd een der stukken, welke op het schild voorkwamen, een roos, een ster e.a. aan een koord of ketting als halssieraad gedragen. Dit is eveneens het geval bij het hiernevens afgebeelde wapen der familie Van Alphen.

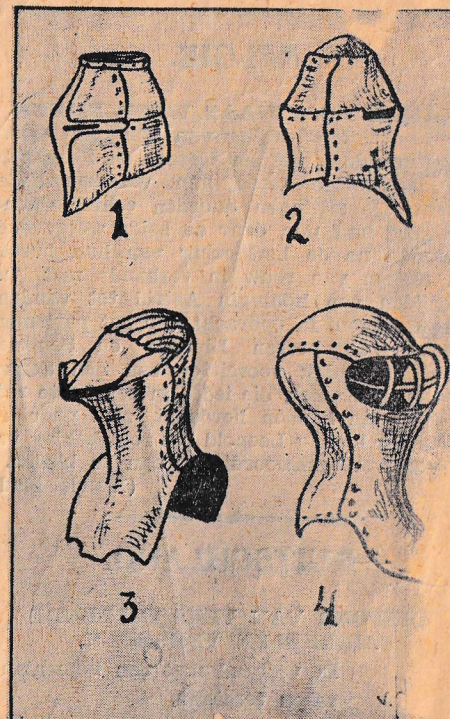
In een volgend artikel zullen we een der meest interessante hoofdstukken uit de wapenkunde, n.l. die der „heraldieke breuken” behandelen, alsmede enkele bijzonderheden omtrent de verdeling van het schild, rang en étiquette bij alliantie-wapens.

* *

Ten slotte nog een verzoek aan de lezers en belangstellenden. Indien u in het bezit is van een familiewapen, dat in verband met de historie of met betrekking tot Gelderland beteekenis heeft, gelieve dit dan even per brief of briefkaart te melden aan de redactie van ons blad, met opgave van uw adres. Ook de overige Nederlandsche familiewapens, mits omtrent hun oorsprong bijzonderheden bekend zijn, worden in deze rubriek opgenomen. Men zou echter tijdig zijn adres in, daar van de wapens eerst (kosteloos!) een teekening voor reproductie in ons blad vervaardigd wordt.

Van geen belang is het of een wapen al of niet tot een adellijk geslacht behoort. Integendeel, tal van burgerlijke geslachtswapens hebben een heel interessante geschiedenis en zijn vaak meer sprekend dan adellijke wapens. Hoe grooter het aantal adressen dat binnenkomt, des te liever het schrijver is. Indien een familie haar naam niet wenscht gepubliceerd, wordt hiermede door ons natuurlijk rekening gehouden.

C. v. d. HEYDEN.

Helmen: 1. pothelm; 2. kuiphelm; 3. steekhelm; 4. traliehelm.

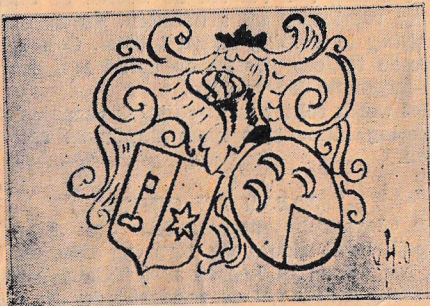

Heraldiek en Geslachtskunde

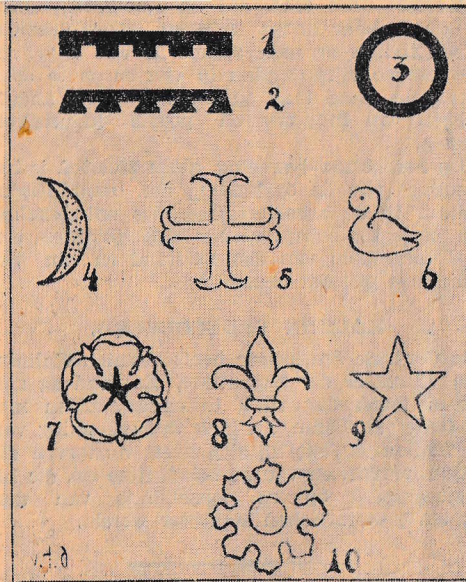
De gebroken- en alliantie wapens.

VI.

Een heel interessant hoofdstuk in de wapenkunde is dat, waarin de z.g. „Heraldieke breuken” ter sprake komen. Een onderdeel, waaromtrent maar heel weinig bekend is en dat toch eigenlijk wel een van de allerbelangrijkste hoofdstukken in de wapenkunde beteekent. Juist bij de heraldieke breuken, welke een aanduiding zijn voor de jongere zijtakken van een geslacht, gaan heraldiek en geslachtskunde tezamen. Aanvankelijk gebruikte men — dit gold eertijds uitsluitend voor de onechte zonen — een dwarsbalk over het vaderlijk wapen, ter onderscheiding. Het wapen werd hierdoor „gebroken”. Jongere zoons gingen er toe over het vaderlijk wapen te veranderen, door wijziging in de verdeling der kwartieren van het schild, ofschoon zij de kleuren van het vaderlijk wapen behielden. Ook wel ging men er toe over het aantal stukken van het vaderlijk wapen te vermeerderen of te verminderen. Dat dit echter tot groote verwarring moest leiden, spreekt wel vanzelf. Allengs ging men er toe over, bij het stamwapen nieuwe stuk-

Alliantie-wapen met ovaal schild.

Heraldieke breuken: 1 en 2 barensteel; 3. ring, 4. wassenaar, 5. ankerkruis, 6. meerltje 7. roos, 8. lelie, 9. vijfpuntige ster en 10. achtblad.

ken te voegen ter onderscheiding. In ons land kennen we negen heraldieke breuken, welke dus dienst doen ter onderscheiding van een ouderen tak.

Deze zijn: de barensteel, de wassenaar, een vijfpuntige ster, de lelie, de roos, ankerkruis, achtblad en het meerltje. Dit laatste is een vogel zonder bek of pooten.

Op bijgaande afbeelding zijn deze negen breuken, welke of boven of midden over het stuk in het vaderlijk schild werden geplaatst, weergegeven. Voor het navorschen van de afstamming is natuurlijk een breuk een goede handwijzer.

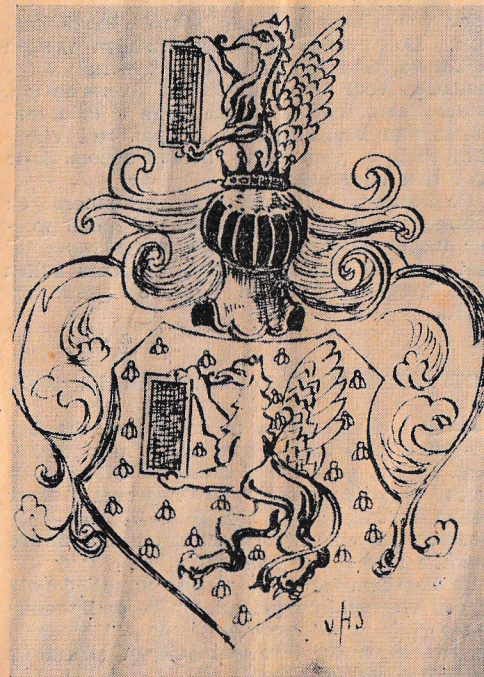
Tot de breuken in een wapen worden eveneens gerekend een verandering van de figuren, verandering in de verdeling van het wapen bij huwelijk, verandering bij huwelijk van een helmteeken of wanneer in een dergelijk geval de dekkleeden van kleur verwisselen.

De verdeling van het schild in kwartieren.

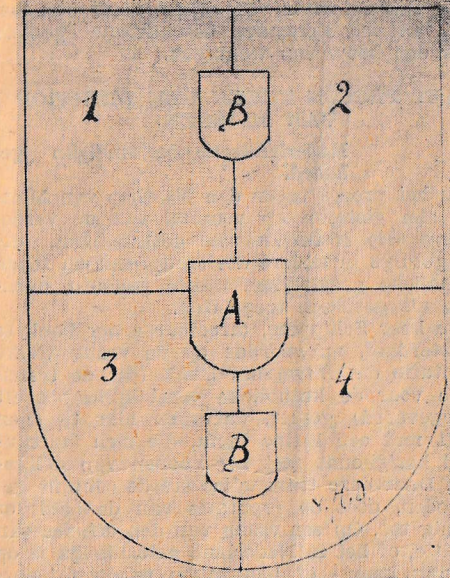
Plaatsing der schilden volgens rang.

Zoals uit het voorgaande reeds blijkt, ging

men er al spoedig toe over bij huwelijk het vrouwelijk wapen eveneens op te nemen in het schild van den man en hierdoor werd men genoodzaakt het schild te quarteelen, ofwel te verdeelen in kwartieren. Hierbij werden echter zekere regels in acht genomen, waarin was vastgelegd, op welke wijze de rang der samengevoegde wapens in één schild, tot uitdrukking moest worden gebracht. Aanvankelijk werd het schild (zie afbeelding „Schildverdeling”) in vier kwartieren verdeeld; een verdeling, welke door huwelijk en door andere omstandigheden in den loop der eeuwen steeds verder is gegaan, tot naar ik meen een maximum van 32 kwartieren! Bij de verdeling is no. 1, de rechterbovenhoek dus, het belangrijkste; dan volgen de drie overige kwartieren in de volgorde, zoals deze op bijgaande afbeelding is aangegeven. Het belangrijkste wapen, in de meeste gevallen het stamwapen, werd dan in een afzonderlijk schild, het z.g. hartschild, in het midden op het wapen gelegd. Werd een edelman door koop

Bienbar.

Schildverdeling: A. hartschild, B. middenschildjes. 1, 2, 3 en 4 zijn z.g. kwartieren

of door schenking bovendien nog bezitter een graafschap of een heerlijkheid, dan plaatste hij vaak het wapen hiervan op een middenschild, onder of boven het hartschild (zie afb.).

We hopen te zijner tijd hiervan enkele fraaie voorbeelden te kunnen geven.

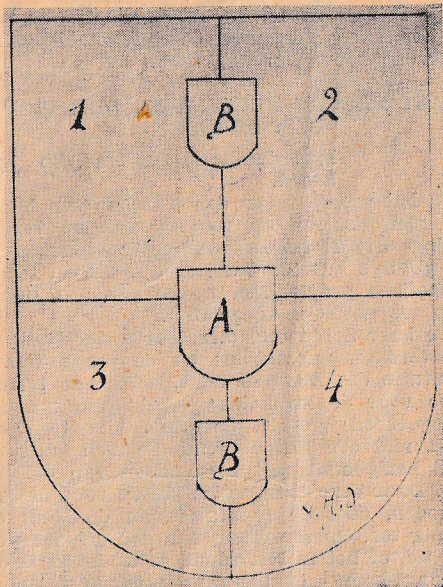
Wanneer twee of meer wapens tezamen geplaatst worden, spreken we van alliantie wapens. Dit is o.a. het geval bij huwelijk, wanneer zowel man als vrouw dragers van een wapen. Het mannelijk wapen wordt dan rechts geplaatst (zie afbeeldingen), vrouwelijk wapen links. Is de vrouw gehuwd, dan draagt zij haar wapen in een ovaal; is ongetrouwd, dan voert zij het in een ruit. (zie afb.).

Steeds echter rust haar wapen aan de rechterzijde. In het algemeen wordt er aan de vorm van het schild en het verschil tussen ruit en ovaal door de dames weinig aandacht besteed, zoodat het wel vaker voorkomt, ongetrouwde dames het wapen in een ovaal schild in hun zegelring hebben. Meerdere ruiten heb ik dat persoonlijk opgemerkt, evenals het omgekeerde.

Bij drie schilden staat het voornaamste

men er al spoedig toe over bij huwelijk het vrouwelijk wapen eveneens op te nemen in het schild van den man en hierdoor werd men genoodzaakt het schild te quarteelen, ofwel te verdeelen in kwartieren. Hierbij werden echter zekere regels in acht genomen, waarin was vastgelegd, op welke wijze de rang der samengevoegde wapens in één schild, tot uitdrukking moest worden gebracht. Aanvankelijk werd het schild (zie afbeelding „Schildverdeeling”) in vier kwartieren verdeeld; een verdeeling, welke door huwelijk en door andere omstandigheden in den loop der eeuwen steeds verder is gegaan, tot naar ik meen een maximum van 32 kwartieren! Bij de verdeeling is no. 1, de rechterbovenhoek dus, het belangrijkste; dan volgen de drie overige kwartieren in de volgorde, zooals deze op bijgaande afbeelding is aangegeven. Het belangrijkste wapen, in de meeste gevallen het stamwapen, werd dan in een afzonderlijk schild, het z.g. hartschild, in het midden op het wapen gelegd. Werd een edelman door koop

Schildverdeling: A. hartschild, B. middenschildjes. 1, 2, 3 en 4 zijn z.g. kwartieren.

of door schenking bovendien nog bezitter van een graafschap of een heerlijkheid, dan plaatste hij vaak het wapen hiervan op een z.g. middenschild, onder of boven het hartschild (zie afb.).

We hopen te zijner tijd hiervan enkele zeer fraaie voorbeelden te kunnen geven.

Wanneer twee of meer wapens tezamen geplaatst worden, spreken we van alliantiewapens. Dit is o.a. het geval bij huwelijk, wanneer zoowel man als vrouw dragers zijn van een wapen. Het mannelijk wapen wordt dan rechts geplaatst (zie afbeeldingen), het vrouwelijk wapen links. Is de vrouw gehuwd, dan draagt zij haar wapen in een ovaal; is zij ongehuwd, dan voert zij het in een ruit. (Zie afb.).

Steeds echter rust haar wapen aan de linkerzijde. In het algemeen wordt er aan den vorm van het schild en het verschil tusschen ruit en ovaal door de dames weinig aandacht besteed, zoodat het wel vaker voorkomt, dat ongehuwde dames het wapen in een ovaal schild in hun zegelring hebben. Meerdere malen heb ik dat persoonlijk opgemerkt, evenals het omgekeerde.

Bij drie schilden staat het voornaamste in

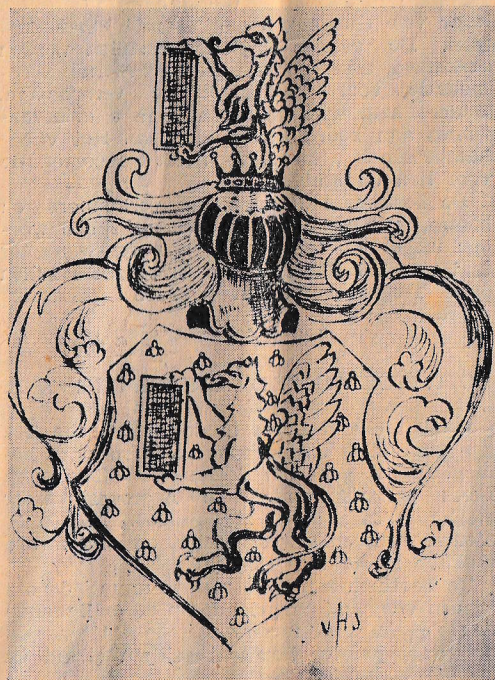
het midden, het tweede-rechts en het derde links.

Bij meerdere schilden tezamen wordt eveneens de rang der bezitters uitgedrukt in de volgorde van wapen en helm. Doch hierover in een der volgende artikelen meer.

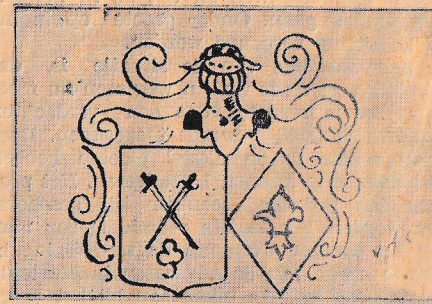
Nogmaals vestigen we de aandacht van onze lezers er op, dat deze rubriek openstaat voor het opnemen van familiewapens. Uitsluitend die wapens, waaromtrent nadere bijzonderheden bekend zijn. Wapens, waaromtrent niets bekend is, worden door ons niet opgenomen. Gaarne wachten we de adressen in van degenen, die in het bezit zijn van een geslachtswapens. Kosten zijn hieraan niet verbonden. Eén beperking wenschen we ons echter voor te behouden. Buitenlandsche geslachtswapens worden door ons niet opgenomen, tenzij de familie is genaturaliseerd.

Een aardig voorbeeld ten slotte van verminking van een naam bij naturalisatie is die van de familie Bienbar. Van origine een Duitse familie, n.l. Bienenbär, wat letterlijk vertaald „Bijenbeer” beteekent. Haar geslachtswapen vertoont een griffioen; in zijn klauwen een honingraat, terwijl het veld beladen is met bijen. Zooals uit bijgaande illustratie blijkt, is de helm, in strijd met de heraldische regels hier te lande, gedekt met een vijfparelige rangkroon. Bovendien kunnen we hieruit afleiden, evenals uit den vorm van het schild, dat het wapen eerst na de zeventiende eeuw is ontstaan.

C. v. d. HEYDEN.

Bienbar.

Alliantiewapen met ruit.